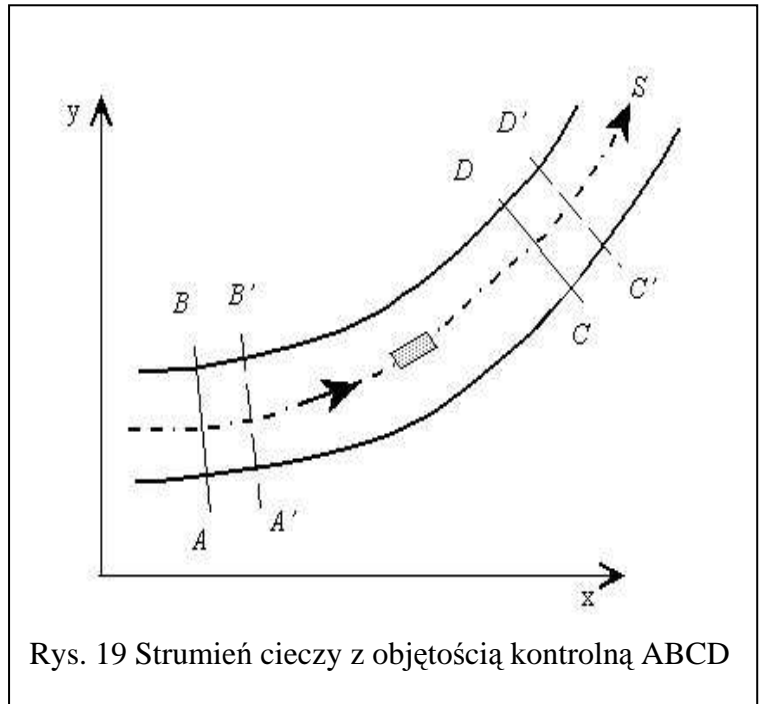

WYKŁAD 3

3.4. Podstawowe prawa hydrodynamiki

W analizie problemów przepływów cieczy wykorzystuje się trzy podstawowe prawa fizyki klasycznej: prawo zachowania masy, zachowania pędu i zachowania energii. W większości przypadków wystarczające jest sformułowanie tych praw dla przepływu jednowymiarowego i dla cieczy nieściśliwej.

W szczegółowych rozważaniach rozpatruje się ściśle określoną objętość kontrolną, ograniczoną umownymi powierzchniami kontrolnymi. Taką objętością kontrolną rozpatrywanego strumienia cieczy jest objętość zawarta w przestrzeni ABCD, gdzie linie AC i BD są liniami strug a powierzchnie AB i CD są przekrojami poprzecznymi, powierzchniami prostopadłymi do wektorów prędkości (Rys. 19). Natężeniem strumienia masy, pędu lub energii nazywamy tak ilość danej wielkości, która przechodzi przez przekrój kontrolny w jednostce czasu.

Rys. 19 Strumień cieczy z objętością kontrolną ABCD

Natężenie strumienia masy jest definiowane jako

$$\dot{m} = \int_A \rho u \, dA = \rho v A = \rho Q \quad (25)$$

gdzie $\dot{m} = \frac{dm}{dt}$, u jest prędkością zmienną w danym przekroju a v prędkością średnią dla całego przekroju.

Natężenie strumienia pędu można wyrazić jako

$$\dot{m} \beta \vec{v} = \int_A \rho \vec{u} u \cdot dA = \rho \beta Q \vec{v} \quad (26)$$

Współczynnik poprawkowy β , zwany współczynnikiem **Boussinesqa** (dla ruchu w pełni burzliwego jest bardzo bliski jedności). W odróżnieniu od poprzedniej wielkości, Natężenie

strumienia pędu jest wielkością wektorową, gdzie istotną jest nie tylko ilość (moduł) ale także położenie i kierunek tej wielkości.

Natężenie strumienia energii mechanicznej określa się wyrażeniem

$$\dot{m} g H = \dot{m} g \left(z + \frac{p}{\rho g} + \frac{\alpha v^2}{2g} \right) = \int_A \rho g \left(z + \frac{p}{\rho g} + \frac{u^2}{2g} \right) u dA \quad (27)$$

gdzie $H = z + \frac{p}{\rho g} + \frac{v^2}{2g}$ jest tzw. całkowitą wysokością energii nad przyjęty poziom odniesienia.

3.5. Równanie ciągłości

Prawo zachowania masy określa, że zmiana w czasie masy danej kontrolowanej objętości musi być zrównoważona różnicą masy wpływającej (in) i wypływającej (out) przez powierzchnię kontrolną .

$$\frac{d}{dt} \int_{V_k} \rho dV = (\sum \rho v A)_{in} - (\sum \rho v A)_{out}$$

gdzie dV - elementarna objętość, V_k - objętość kontrolowana.

Dla ruchu ustalonego i cieczy nieściśliwej ($\rho = \text{const.}$) równanie to upraszcza się do postaci zwanego **równaniem ciągłości**:

$$Q = v_1 A_1 = v_2 A_2 = (vA)_{in} = (vA)_{out} \quad (28)$$

gdzie v_1 i A_1 prędkość średnia i pole przekroju strumienia wpływającego oraz odpowiednio v_2 i A_2 prędkość i pole przekroju strumienia wypływającego. Ilustrację tego prawa przedstawiono na rys. 19. Cząsteczki cieczy znajdujące się w przekroju **AB** w jednostce czasu przemieszczają się do przekroju **A'B'** i analogicznie z przekroju **CD** przemieszczają się do przekroju **C'D'**, stąd

$$\sum_{AB} \delta m = \sum_{C'D'} \delta m$$

gdzie δm jest elementarną masą wewnątrz objętości kontrolowanej.

3.6. Równanie ilości ruchu

Zgodnie z drugą zasadą Newtona, zmiana pędu mu jest proporcjonalna do przyłożonej siły

$$\frac{d(m \vec{u})}{dt} = \vec{F} \quad (29a)$$

Dla ośrodka płynnego, ciągłego, możemy napisać

$$\sum \vec{F} = \frac{d}{dt} \int \vec{u} dm \quad (29b)$$

gdzie F siły zewnętrzne wywołujące zmiany pędu, dm - elementarna masa cieczy, u jej prędkość .

Możemy napisać, że zmiana w czasie pędu objętości kontrolowanej (V_k) jest równa sumie wszystkich strumieni pędów przepływających przez powierzchnię kontrolną plus suma wszystkich sił działających na objętość kontrolowaną czyli

$$\frac{d}{dt} \int_{kV} \rho \vec{u} dV = \sum \left(\frac{dm \vec{u}}{dt} \right)_{in} - \sum \left(\frac{dm \vec{u}}{dt} \right)_{out} + \sum F$$

Dla ruchu ustalonego, gdy $\frac{dm}{dt} = \left(\frac{dm}{dt} \right)_{in} = \left(\frac{dm}{dt} \right)_{out}$ powyższe równanie sprowadza się do

postaci

$$\sum \vec{F} = \frac{dm}{dt} [\vec{v}_{out} - \vec{v}_{in}] \quad (30)$$

Rozpatrzmy strumień cieczy przedstawiony na rysunku 19 z wyodrębnioną masą cieczy zawartą między przekrojami poprzecznymi **AB** i **CD** oraz elementarną masą cieczy m . Ilość ruchu cieczy zawartej między rozpatrywanymi przekrojami w chwili początkowej będzie sumą wektorową pędów elementarnych, czyli

$$\sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m$$

Po czasie δt ilość ruchu wyodrębnionej masy cieczy wyniesie

$$\sum_{A'B'}^{C'D'} \vec{u} \delta m = \sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m - \sum_{AB}^{A'B'} \vec{u} \delta m + \sum_{CD}^{C'D'} \vec{u} \delta m$$

Przyrost ilości ruchu wywołany sumą wektorową wszystkich sił zewnętrznych działających na rozpatrywaną ciecz wyniesie

$$\begin{aligned} \sum \vec{F} \delta t &= \left(\sum_{A'B'}^{C'D'} \vec{u} \delta m \right)_{(po \delta t)} - \left(\sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m \right)_{(przed \delta t)} = \\ &= \left(\sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m - \sum_{AB}^{A'B'} \vec{u} \delta m + \sum_{CD}^{C'D'} \vec{u} \delta m \right)_{(po \delta t)} - \left(\sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m \right)_{(przed \delta t)} = \\ &= \left(\sum_{CD}^{C'D'} \vec{u} \delta m - \sum_{AB}^{A'B'} \vec{u} \delta m \right)_{(po \delta t)} \end{aligned} \quad (31)$$

ponieważ przyjmuje się, że zachodzi równość

$$\left(\sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m \right)_{(po \delta t)} = \left(\sum_{AB}^{CD} \vec{u} \delta m \right)_{(przed \delta t)}$$

Dla bardzo małego δt , odległości AA' i BB' są bardzo małe, stąd prędkości u dla wszystkich cząstek przestrzeni $ABA'B'$ są te same, podobnie jak dla przestrzeni $CDC'D'$. Ponieważ prędkości w wymienionych obszarach sumowania są stałe choć dla każdego z nich mogą być różne, możemy je wyciągnąć przed znak sumy:

$$\sum \vec{F} \cdot \delta t = \vec{u}_2 \sum_{DC}^{D'C'} \delta m - \vec{u}_1 \sum_{AB}^{A'B'} \delta m \quad (32)$$

Masa cieczy wyrażona jako suma po obszarze $DCD'C'$ jest masą cieczy, która przeszła przez przekrój CD w czasie δt i dlatego może być określona jako $\rho Q \delta t$. Przy tych przyjęciach dla ruchu ustalonego możemy napisać:

$$\sum_{DC}^{D'C'} \delta m = \sum_{AB}^{A'B'} \delta m = \rho Q \delta t$$

Zakładając, że wyprowadzone równanie (32) ważne jest także dla strumienia cieczy, w powyższym równaniu możemy przyjąć prędkości średnie w przekroju $v_{sr} = Q/A$ a dzieląc obie strony równania przez δt otrzymamy ostatecznie

$$\sum \vec{F} = \rho Q (\vec{v}_2 - \vec{v}_1) \quad (33)$$

gdzie v_1 oraz v_2 oznaczają prędkości średnie odpowiednio w przekrojach AB o polu A_1 i CD o polu A_2 . Równanie (33) wyraża **zmiany ilości ruchu strumienia cieczy między tymi przekrojami pod wpływem działania sił zewnętrznych określonych jako $\sum F$** . Równanie to jest praktycznym wyrażeniem równania (30).

3.7. Równanie Bernoulliego dla strumienia cieczy rzeczywistej

Prawo zachowania energii wywodzi się z pierwszej zasady termodynamiki, które głosi, że przyrost energii wewnętrznej ΔU w dowolnym procesie jest równy różnicy ciepła Q doprowadzonego do układu oraz pracy L wykonanej przez układ w czasie tego procesu:

$$\Delta U = Q - L.$$

Przy pominięciu przepływu ciepła, zasada ta może być wyrażona za pomocą natężenia strumienia energii mechanicznej

$$\frac{d}{dt} \int_{V_k} \rho \left(\frac{u^2}{2} + gz \right) dV = \sum \frac{d}{dt} (\dot{m}gH)_{in} - \sum \frac{d}{dt} (\dot{m}gH)_{out} - \sum L - \sum \dot{m}gh_s \quad (34)$$

gdzie L - jest pracą maszyn takich jak pompy i turbiny a $h_s \geq 0$ wysokość strat energii na pokonanie oporów ruchu strumienia, odniesiona do jednostki ciężaru cieczy. W skrótowym zapisie równanie powyższe można przedstawić w następującej postaci

$$H_{in} + H_p = H_{out} + H_t + h_s$$

gdzie H_p i H_t przedstawia odpowiednią wysokość energii odniesioną do jednostki ciężaru cieczy dostarczonej przez pompy lub odprowadzonej przez turbiny.

W praktyce stosuje się to równanie w postaci

$$\left(z + \frac{p}{\rho g} + \frac{\alpha v^2}{2g} \right)_1 + H_p = \left(z + \frac{p}{\rho g} + \frac{\alpha v^2}{2g} \right)_2 + H_t + h_s \quad (35)$$

zwane często uogólnioną postacią równania Bernoulliego.

3.8. Reakcja hydrodynamiczna i parcie hydrodynamiczne

Zgodnie z trzecią zasadą Newtona, siła oddziaływania cieczy na otaczające ścianki będzie się nazywała reakcją hydrodynamiczną i będzie miała zwrot przeciwny czyli

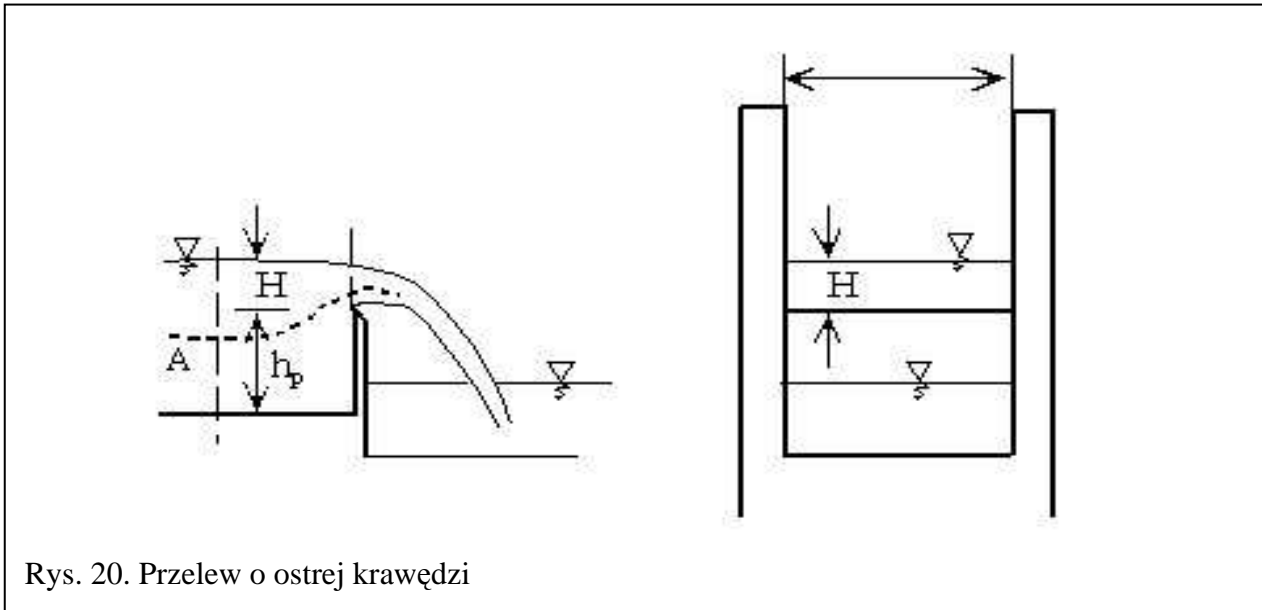
$$\vec{R} = -\sum \vec{F}$$

Uwzględniając zależność określoną powyżej, równanie pozwalające wyznaczyć wartość reakcji hydrodynamicznej jest następujące

$$\vec{R} = \rho Q (\vec{v}_1 - \vec{v}_2) \quad (36)$$

Jest to wyrażenie podane w zapisie wektorowym, gdzie v_1 i v_2 są wektorami prędkości średnich w początkowym i końcowym przekroju poprzecznym strumienia - prawa strona równania jest zmianą ilości ruchu (pędu) masy strumienia ograniczonego tymi przekrojami, ze znakiem przeciwnym.

W przypadkach dotyczących oddziaływania swobodnego strumienia cieczy, w którym następuje zmiana ilości ruchu pod wpływem działania przeszkody znajdującej się na drodze strumienia, oddziaływanie strumienia na przeszkodę będziemy nazywać parciem hydrodynamicznym i określać symbolem P . Przy założeniu, że pomijamy działanie siły ciężkości oraz pomijamy opory ruchu (zakładamy przepływ cieczy idealnej) parcie hydrodynamiczne możemy wyznaczyć wprost z wzoru (36)).

Rys. 20. Przelew o ostrej krawędzi

Przykład 3.1. Przelew prostokątny o ostrej krawędzi.

Przelew o ostrej krawędzi (rys. 20) jest stosowany zwykle do pomiaru wydatku w kanałach otwartych poprzez prosty pomiar poziomu zwierciadła wody powyżej przelewu. Jest to ciężka płyta ustawiona w poprzek kanału, powyżej której przelewa się woda swobodnym strumieniem, w pełni napowietrzonym, tzn. wewnątrz którego ciśnienie równe jest ciśnieniu atmosferycznemu.

Rozwiązanie. Rozpatrywana objętość kontrolna strumienia zawarta jest między przekrojami poprzecznymi 1 i 2, dla której z równania ciągłości wynika, że $Q = v_1 A_1 = v_2 A_2$. Przekrój 1 jest przyjęty w takiej odległości, aby strugi były równoległe, dzięki czemu w przekroju tym występuje hydrostatyczny rozkład ciśnień. Stąd wysokość ciśnienia piezometrycznego w przekroju 1 jest stała,

$$\left(z + \frac{p}{\rho g} \right) = p + h$$

przy poziomie porównawczym przyjętym na poziomie dna kanału. Równanie Bernoulliego dla strugi przechodzącej przez punkt **A** w przekroju 1 i punkt **B** w przekroju 2 otrzymuje postać

$$h + P = \left(\frac{p}{\rho g} + z \right)_B + \frac{u_B^2}{2g}$$

Zgodnie z wyżej przyjętym założeniem $p \approx 0$ w każdym punkcie przekroju 2, tak więc z powyższego równania otrzymujemy $u_B = \sqrt{2g(h + P) - z}$. Przy założeniu, że w przekroju przelewu jest ruch jednostajny, wydatek przelewu wynosi

$$Q = \int_P^{h+P} u_B(z) dA = \int_P^{h+P} \sqrt{2g(h + P - z)} b \cdot dz$$

Górna granica całkowania nie uwzględnia depresji zwierciadła wody w przelewie. Końcowa zależność ma postać

$$Q = \frac{2}{3} \mu b \sqrt{2 g h^3}$$

gdzie μ jest współczynnikiem wydatku, uwzględniającym straty hydrauliczne i uproszczenia przyjęte w założeniach do obliczeń.

Przykład 3.2. Reakcja hydrodynamiczna w kolanie rurociągu.

Pionowy odcinek rurociągu należy zakotwiczyć w bloku oporowym. Ciśnienia cieczy na wejściu i wyjściu z kolana wynoszą odpowiednio p_1 i p_2 , w rurociągu odbywa się przepływ ustalony $Q > vA$, gdzie A - pole przekroju poprzecznego rurociągu. Ciężar kolana G_k a ciężar wody w kolanie G_w . Obliczyć całkowitą siłę oddziaływania kolana na blok oporowy przy uwzględnieniu także reakcji hydrodynamicznej cieczy przepływającej przez rurociąg.

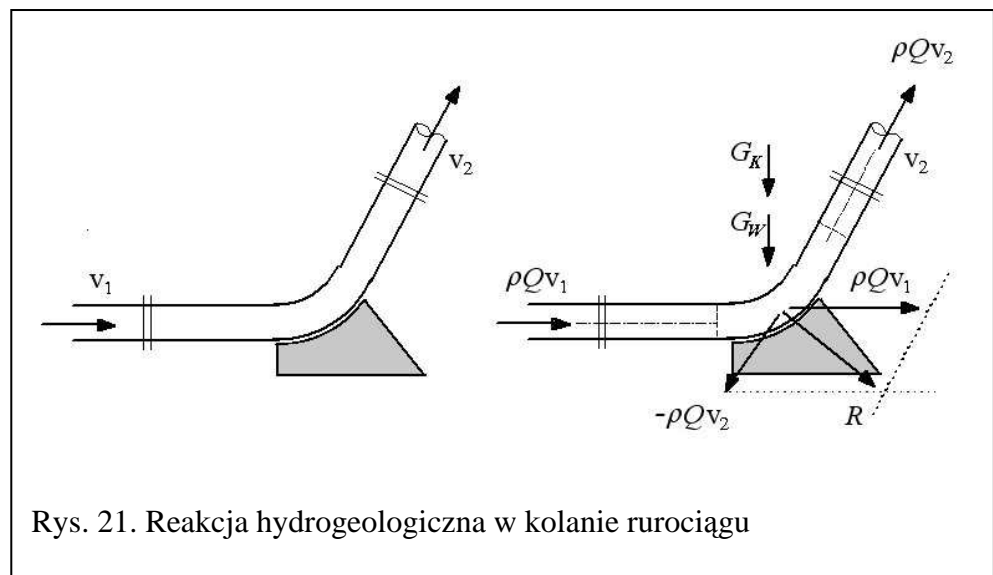
W danych warunkach $|v_1| = |v_2| = v$ skąd składowe prędkości $v_1 (v, 0)$ i $v_2 (v \cos \varphi, v \sin \varphi)$. Uwzględniając rzuty wymienionych sił na osie współrzędnych x i y otrzymamy równania

$$F_x = (p_1 A - p_2 A \cos \varphi) + \rho Q (v - v \cos \varphi)$$

$$F_y = -p_2 A \sin \varphi + G_k + G_w + \rho Q (-v \sin \varphi)$$

Moduł wypadkowej

$$|F| = \sqrt{F_x^2 + F_y^2}$$

Rys. 21. Reakcja hydrodynamiczna w kolanie rurociągu

Przykład 3.3. Parcie hydrodynamiczne swobodnego strumienia

W przypadku swobodnego strumienia cieczy idealnej, dla którego pomijamy oddziaływanie siły ciężkości i opory ruchu cieczy, parcie hydrodynamiczne oddziaływania strumienia na ściankę zakrzywioną, odchylającą kierunek ruchu strumienia o kąt α wyliczane jest wprost z równa :

$$R_x = \rho Q v (1 - \cos \varphi)$$

$$R_y = \rho Q v \sin \varphi$$

W przypadku uderzenia strumienia w ściankę ustawioną prostopadle do kierunku ruchu strumienia, ciecz po uderzeniu w przeszkodę rozplywa się równomiernie we wszystkich kierunkach, stąd $\rho Q \vec{v} = 0$ a całkowita siła parcia hydrodynamicznego wynosi:

$$P = \rho Q v = \rho A v^2 = 2 \rho g A \frac{v^2}{2g}$$

czyli jest dwukrotnie większa od parcia hydrostatycznego wywołanego ciśnieniem równoważnym wysokości prędkości.

Przykład 3.4. Wypływ cieczy ze zbiornika przez mały otwór

Zakładamy ruch ustalony, tj. zgodnie z równaniem ciągłości dopływ do zbiornika równy jest odpływowi dzięki czemu poziom wody w zbiorniku jest stały. Zakładamy także, że otwór jest tak mały, że można nie uwzględniać zmiany prędkości na wysokości jego przekroju. Objętość kontrolowana zawarta jest między przekrojami kontrolnymi 1 i 2 i ściankami zbiornika (rys.22). Dla poziomego porównawczego przyjętego w osi otworu, równanie Bernoulliego dla podanych wyżej przekrojów kontrolnych przybiera postać:

$$h + \frac{p_a}{\rho g} + \frac{v_1^2}{2g} = \frac{p_a}{\rho g} + \frac{v_2^2}{2g}$$

po zredukowaniu ciśnienia atmosferycznego p_a i przyjęciu $v_1 = 0$, otrzymujemy wyrażenie na prędkość wypływu cieczy i wydatek:

$$v = \varphi \sqrt{2gh}, \quad Q = \mu A \sqrt{2gh}$$

gdzie: μ - współczynnik wydatku $\mu = \varphi \varepsilon$, dla małych otworów możemy przyjmować $\mu = 0,60 \div$

$0,62$, φ - współczynnik prędkości, ε - współczynnik dławienia bocznego $\varepsilon = \frac{A_s}{A}$.

